

DIE OUDSTE NEDERLANDSE PSALMBERYMINGS.

Op bls. 160 van die eerste jaargang van die Hervormde Teologiese Studies is daarop gewys dat die verskyningsvorm van die sigbare Kerk sy uitdrukking vind in die *kerkleer*, die *kerklike erediens* en die *kerkorganisasie*. Die Hervormde Kerk het sy leer of belydenis neergelê in die Nederlandse Geloofsbelydenis wat in 1561 opgestel is, en in die Heidelbergse Kategismus wat twee jaar jonger is. Die erediens het in 1566 'n leidraad gekry toe die Psalmberyming van Petrus Datheen verskyn het met die liturgie of „kerkenordeninghe” soos dit in die sestiende eeu genoem is, daarby afgedruk. Agter die verskyning van hierdie Psalmberyming en die liturgie het 'n groei gesit. Met die Hervorming moes die Roomse erediens tot 'n Protestantse erediens omgevorm word, en dit het nie in een dag geskied nie. Die vernaamste deel van hierdie erediens was die prediking van die Woord. Die aandeel van die gemeente het gelê in die liturgie, d.w.s. in die sang en in die gebed.

Die verwyf wat van Roomse kant gemaak is dat die Hervorming met die afskaffing van die responsies in die erediens alle aktiewe deelname van die gemeente weggeneem het, is verkeerd. Reeds in die Middeleeue het die aktiewe deelname van die gemeente aan die erediens verdwyn.¹⁾ Die hele erediens was in Latyn en dit was nie, soos vandag, dat in die misboek naas die Latynse teks ook 'n weergawe in die landstaal te vinde was nie. Die Hoogmis was so uitgebrei dat dit vir die volk nie meer bevatlik was nie en dat dit alleen met behulp van wel geoefende kore verrig kon word. In die Laagmis was daar weer geen musiek nie en die responsies en deelname van die gemeente het in die praktyk heeltetal verdwyn. Toe die Hervormers hierdie responsies weggelaat het, het hulle dan ook alleen iets weggelaat wat in daardie reeds in onbruik geraak het. Dit was veral deur die kerkgesang dat hulle aan die gemeente weer sy regmatige aandeel aan die erediens gegee het.

Luther het al baie vroeg berymde Psalms en Gesange vervaardig en dit op musiek geset sodat dit deur die volk gesing kon word. Hy het hierby nie geskroom om van bekende volkswysies gebruik te maak nie. Sommige hiervan was wysies van bedenkbare wêreldse liedjies. Hy het hiermee sy deel bygedra tot die kerkgesang in die Duitse erediens.

¹⁾ Die belangstellende word verwys na DR. WILLIAM MAXWELL: *An Outline of Christian Worship*, 1936 en 1939, 'n boek wat vir iedereen wat hom met liturgiek besig hou, *onsmisbaar* is.

In Straatsburg is reeds vanaf 1525 berymde Psalms en Gesange in die erediens gebruik, en dit is voortdurend vermeerder sodat die aantal in 1537 reeds taamlik groot was.²⁾

Calvyn en Farel het in 1537 aan die Raad van Geneve verlof gevra om die kerkgesang in die erediens in te voer, maar deur hulle verbanning uit die stad in die volgende jaar het daar niks van gekom nie. Calvyn is toe na Straatsburg waar hy vir die Franse gemeente agtien berymde Psalms en drie Gesange uitgegee het waarvan sewe deur homself vervaardig was en agt deur Clément Marot.

Marot was 'n verdienstelike Franse digter, gebore omstreeks 1497. In 1518 het hy in diens getree van die protestantse vorstin Margaretha van Navarre en sodoende het hy met die Protestantisme in aanraking gekom. In 1525 is hy saam met koning Frans I van Frankryk na Italië en is saam met hom te Pavia krygsgevangene gemaak. Na sy terugkoms in Frankryk het hy die misbruike van die Roomse Kerk aangeval, en is daarop in die gevangenis gewerp. Toe hy in November 1527 daaruit ontslaan is, het hy openlik tot die Protestantisme oorgegaan, en het begin om die Psalms in Frans te berym. Die vervolging van die Protestante in Frankryk het intussen so hewig geword dat hy genoodsaak was om te vlug. Hy het toe na Ferrara uitgewyk waar hy beskerming gekry het van die hertogin Renata, dogter van koning Lodewyk XII. In 1536 is hy na Frankryk terug. In 1542 het hy dertig berymde Psalms laat druk. Dit is algemeen deur die Protestante aangeneem. Die vervolging het sterker geword en hy moes na Geneve vlug. Op versoek van Calvyn het hy 'n verdere twintig Psalms berym wat toe saam met die reeds gedruktes in 1543 verskyn het. Beza het die res van die Psalms berym en toe dit alles in 1562 gereed was, het dus die eerste volledige Franse berymde Psalmboek die lig gesien.

Hierdie Psalmberyming het groot invloed ge oefen, nie alleen onder die Franssprekende deel van die Protestantisme nie, maar ook in Skotland en in Nederland. Florimont de Remond³⁾ wat in die jare 1540 tot 1602 geleef het en Raadsheer in die Hof en Parlement van Bordeaux was, het reeds daarop gewys toe hy spottend geskryf en gesê het dat die Hervormde Kerk nie ouer is as die Psalmgesang nie. Dit is „van één dag en datum met het drucken van Marots Psalmen.”

Reeds lank voor die dae van die Hervorming was daar Nederlandse psalmvertalings, o.a. teen die einde van die dertiende eeu. Sommige Psalms was ook berymd en is gesing. So deel Desiderius Erasmus mee dat in sy jeug, dus omstreeks 1480, deur die begyne in Vlaandere Psalms in die landstaal gesing is. Dit was 'n magtige middel

²⁾ FRIEDRICH HUBERT: Die straszburger liturgischen Ordnungen im Zeitalter der Reformation, nebst einer Bibliographie der straszburger Gesangbücher gesammelt und herausgegeben von F.H. Göttingen, 1900.

³⁾ Opgang, voortgang, en nedergang, der Ketteryen dezer eeuwe (Antwerpen 1646), deel II bls. 320. Dit is 'n Hollandse vertaling van die Franse uitgawe.

om die mense met die Skrif in kennis te bring waardeur die voortgang van die Hervorming baie bevorder is. Florimont de Remond sê dan ook in sy reeds aangehaalde werk, deel IV bls. 319 dat „de psalmen werden van een yegelijck begeert, en aengenomen, niet alleenlijck van die naer het Lutherdom rooken, maer ook van de Katholijcken selfs een yegelijck had sijn vermaeck in die te singen; want sy waren bequaem om op de violen en andere instrumenten te spelen.” Dit was dan ook 'n gebeurtenis van belang toe daar in 1540 'n volledige Nederlandse psalmberyming verskyn het. En by hierdie beryming wil ons dan ook eers stilstaan.

Vroeër is soms die mening uitgespreek dat hierdie psalmberyming wat as die Souterliedekens bekend staan, in 1539 verskyn het. Dit is egter wetenskaplik vasgestel dat dit nie in 1539, maar in 1540 die lig gesien het.⁴⁾

Hierdie Souterliedekens is vandag baie skaars. Dit het verbasend seldsaam geword soos goed begryplik is, want 'n Psalmboek word baie gehanteer, en raak dus gou stukkend.

As versamelaar van hierdie Souterliedekens word gewoonlik genoem Willem van Zuylen van Nyevelt, van wie ons owerigens nie veel weet nie. In die „Prologhe” of voorrede sê hy, dat mens dageliks kon hoor, hoedat Gods naam in allerhande ligvaardige en ydele liedere onheiligh en misbruik word, en daarom het hy die Souterliedekens met naarstigheid versamel, om daardeur die „vleschelike liedekens” te vervang, sodat die mense iets goeds kon sing.

Op die titelblad lees ons:

SOUTER LIEDEKENS

Ghemaect ter eeren Gods/op alle
die Psalmen van Daud/tot
stichtinge en(de) een geestelijcke
vermakinghe van allen
Christenmenschen.
Collos, int. iii.Capittel.

Leert ende vermaent useluen met spalmen/ende lof
sanghen/en(de) gheestelijcke liedekens inder ghenaden
ende singhet den Heere in uwer herten.

⁴⁾ D. F. SCHEURLEER: De Souterliedekens met 24 gefacsimileerde titelbladen (Leiden 1898). Hierin word afdoende aangetoon dat die enigste bestaande eksemplaar wat die jaartal 1539 as jaar van uitgawe het, eers in 1559 gedruk is. Die jaartal 1539 is vervals deurdat die 5 met opset of deur 'n vergissing met 'n pen in 'n 3 verander is. Van hierdie waardevolle geskrif van D. F. SCHEURLEER is, jammer genoeg, alleen honderd eksemplare gedruk. Een daarvan is in my besit. Van die Souterliedekens berus 'n eerste uitgawe in die Universiteitsbiblioteek van Pretoria. Self besit ek 'n uitgawe van 1564. In die Almanak van die Ned. Herv. Kerk van 1930 het ek op bls. 118 die titelblad en op bls. 121 portrette van die pagina waar Psalm 116 op voorkom, afgedruk.

Gheprint Thantwerpen/op de Lombaerde veste/teghen
die gulden hant ouer. By my Claes vanden
Wouwere, Anno MCCCCCen(de)LXIII
Cum gratia et Priuilegio.

Die Souterliedekens is 'n merkwaardige monument uit die oorgangstydperk in Holland gedurende die Kerkhervorming. Luther het in die jaar 1517 sy stelling teen die Pousdom aangeplak, en die eerste martelare vir die saak van die Protestantisme in die Nederlande is reeds in 1523 verbrand, maar as stigtingsdatum van die Hervormde Kerk kan ons eers 1568 noem.—as daar 'n datum genoem kan word. Al die jare daar tussen in, 'n halwe eeu, was jare van 'n oorgangstyd, jare van verwarring, jare van gisting, jare toe die mense nog nie altyd die magtige beweginge wat daar gaande was, kon begryp nie.

In daardie jare is daar verskillende boeke gedruk, wat eienlik nie meer Rooms was nie, maar wat tog ook nog nie Protestants was nie. So lê voor ons 'n Hollandse Bybel-uitgawe van die jaar 1541. wat met toestemming van Roomse kant uitgekom het, en waarvan die vertaling ook 'n suiwer Roomse stempel draag, maar wat tog later deur die Roomsgesinde Keiser, Karel die Vyfde, verbied is. Ons vind God daarin op een plek afgebeeld as die Roomse Pous, en op 'n ander plek weer die Duiwel as 'n Roomse priester. So was dit ook met die Souterliedekens. Die uitgawe het, met 'n toestemming van Roomse kant voorsien, verskyn, en draag ook 'n duidelike Roomse karakter, maar later was dit in ongenade by die Roomse Kerk, omdat die Protestantsgesindes dit so graag gesing het. Die bundel bevat o.a. ook die Ave Maria, die lofsang aan Maria, wat beslis anti-Protestants is.

Die Psalms is gedig op die wysies van toenmaals bekende wêreldse liedjies. Dit was in die dae gebruiklik. Die ou Doops-gesinde Martelaarsboek „Het Offer des Heeren,” wat die lyde en die marteling vermeld van „sommighe opgheofferde kinderen Gods” wat in die dae van vervolging vanaf 1527 as „Slachtschaepens Christi” hulle Protestantse belydenis met hulle bloed verseël het, bevat ook sulke „liedekens,” wat op die wysie van allerhande wêreldse liedjies gesing is.⁵⁾ By die Souterliedekens vind ons bowe elke Psalm die wysie aangegee, waarop dit gesing kan word. So vind ons bowe sommige Psalms die volgende wysies vermeld :

Die mey staet vrolijck in sinen tijt;
Door liefde ben ic ter doot gewont;

⁵⁾ Die eerste druk het in 1562 verskyn. Dit is meermale herdruk. Prof dr. S. Cramer het in 1904 in die tweede deel van die deur hom en prof. dr. F. Pyper besorgde Bibliotheca Reformatoria Neerlandica 'n nuwe uitgawe besorg. 'n Beskrywing is gegee deur prof. Pyper: Martelaarsboeken, 1924, bls. 73-107.

Die mi eens te drincken gaue ick songhe hem een
 een goet liet;
 Een aerdich vrouken heeft mi gewont int herte;
 Een oudt man sprac een ionck meysken aen;
 In Oostenrijck daer leijt een stadt;
 Ick heb een wijf getrouwt God weet oft mi berout;
 Lijnken sou backen mijn heer sou kneen.

Dit was algar wêreldse liedjies, wat die volk geken het, en nou was dit maklik om die Psalms op daardie wysies te leer sing.—So staan bo Psalm 116, in die Souterliedekens Psalm 114, dat dit gesing kan word op die wysie van „Ben ick vileyn oft dorper vuyl puytier.” Ons ken algar in ons teenswoordige Psalmbundel die mooi beryming: „God heb ik lief, want die getrouwe Heer,” ens., in Afrikaans byna dieselfde.

Vir die gemak van die leser druk ons hier die beryming uit die Souterliedekens af, wat dan met ons teenswoordige beryming vergelyk kan word:

Ick heb bemint
 Die Heer hoort mij(n) gebet
 Tot mi als zijn kint
 Heeft hi zijn oor gheset
 Als mi wat let
 Roep ick als een trompet
 Als mi wat let
 Roep ick als een trompet.

Beuanghen seer
 Had my die dootsche pijn.
 Die helsche last wel eer
 Liet God gheuoelen mijn
 In swaren schijn
 Dat dede mi treurich zij(n).
 In swaren schijn
 Dat dede mi treurich zij(n).

Ons sien die groot verskil met onse teenswoordige beryming. Digterlike waarde besit die Souterliedekens nie veel nie. Een van die mooiste beryminge is, digterlik gesien, die Ave Maria, die lied ter ere van die moeder Maria, een van die bekendste en mees geliefde Roomse liedere.⁶⁾ Dit wil 'n weergawe wees van die groet van die Engel aan Maria, ons in Lukas 1 vs. 28 en 30 vermeld. Die Souterberyming is as volg:

⁶⁾ In 1941 het in Oudtshoorn 'n Rooms Katolieke „Gesang- en Gebedeboek” in Afrikaans verskyn wat nie minder as negentien sulke „Marialiedere” bevat nie.

Maria vol van graciën
 Dijn heylichey groeten wy.
 Met grooter iubilaciën
 Soo is die Heer met dy.
 Boven al die wijven
 Sijt ghi ghebenedijt.
 Gods Gheest wou bi u blijven
 Dies wi met u zijn verblijt.
 Ghebenedijt so moet oock zijn
 Jesus u liefste soon.
 Ghi baerde hem al sonder pijn
 Ende bleef een maghet schoon.

Dit is mooi en teer van uit 'n Roomse oogpunt, maar ons Protestante voel dit anders, vir ons is dit aanstootlik.

Veel mag daar teen die Souterliedekens aangevoer word, maar ons bekyk die boekske met eerbied. Dit was ondanks sy Roomse kleur, tog een van die middele waardeur ons voorouers in die dae van die Kerkhervorming met Godswoord in aanraking gekom het. Troos het hulle daaruit ontvang, gesterk is hulle daardeur om vol geloof as „slachtschaepkens” die vervolginge te verduur.

In die jaar 1565 het die Vlaming Lucas de Heere 'n bundel berymde Psalms uitgegee, op die wysies van die van Marot. Dit was egter nooit populêr nie en het dan ook nie ingang gevind nie.

'n Ander persoon wat begin het om Psalms vir die openbare erediens te berym, was Jan Utenhoven.⁷⁾ Hy moes terwille van sy hervormde godsdiens uit die Nederlande vlug en het na Engeland uitgewyk waar hy een van die medestigters van die Hervormde gemeente in Londen was. Hy het in hierdie gemeente 'n tyd lank die amp van ouderling bekleë. In 1551 het die eerste uitgawe van 25 berymde Psalms verskyn. Dit is meermale herdruk en is telkens vermeerder. Die eerste volledige beryming van al die 150 Psalms het egter eers na sy dood verskyn toe dit in 1566 deur sy vriend Gottfried van Wingen uitgegee is. Maar hierdie beryming van Utenhoven sou nie die Psalmboek van die Hervormde Kerk word nie. 'n Paar maande voordat die volledige uitgawe gepubliseer is, het 'n ander beryming die lig gesien. Dit was die van Petrus Datheen en dit is vir meer dan twee honderd jaar in die Hervormde Kerk gesing. Tot ver buite die grense van Holland is dit gebruik, in Indië, Amerika en Suid-Afrika, en eers in 1774 is dit deur 'n ander beryming vervang. Dit is dan ook nodig om in 'n afsonderlike artikel hierby stil te staan.

S. P. ENGELBRECHT.

⁷⁾ Oor hom sien F. Pyper: Jan Utenhoven (Leiden 1883). Op bls. 77-80 en 213-234 van hierdie biografie word uitvoering oor die psalmberyming van Utenhove gehandel.